Az alapjogok fogalma

Szerző: ZAKARIÁS Kinga
Affiliáció: egyetemi docens, PPKE JÁK
Rovat: Alkotmányjog
Rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András
Lezárás dátuma: 2025.11.10
Idézési javaslat: ZAKARIÁS Kinga: „Az alapjogok fogalma” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) http://ijoten.hu/szocikk/az-alapjogok-fogalma (2025). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Az alapjogok (vagy alapvető jogok) olyan egyéni jogosultságok, amelyeket egy magasabb rangú jogforrásban (tipikusan alkotmányban, esetleg nemzetközi szerződésben) rögzítenek. Az alapjogok eszmetörténetileg a természetjogi hagyományból származnak, amely szerint az emberi jogok minden embert feltétlenül megilletnek. Az alapjogokat célszerű azok tartalma, azaz a védett jogi tárgy szerint csoportosítani. Ennek alapján megkülönböztethetők a szabadságjogok, az egyenlőséget biztosító jogok, a politikai jogok, az eljárási jogok, valamint a szociális és részvételi jogok. Az alapjogok jelentős része korlátozható, ami már önmagában abból következik, hogy minden ember alapjogi jogalanyisággal rendelkezik. Ennek megfelelően az alapjogok szerkezetén belül három elemet lehet megkülönböztetni: a tárgyi védelmi kört, a korlátozást és annak igazolását. Az alapjogok tárgyi védelmi köre és korlátozása egymással kölcsönhatásban bontakozik ki: minél tágabb az alapjogok védelmi köre, annál nagyobb a korlátozás lehetősége, minél szűkebb, annál kevésbé sérti az állam az alapjogokat. Ugyanakkor vannak korlátozhatatlan alapjogok (abszolút jogok), amelyekkel szemben más alapjog vagy alkotmányos érdek nem mérlegelhető (például az emberi méltósághoz való jog). Az alapjogok funkciói adnak választ arra a kérdésre, hogyan védi az alapjog a védelmi körébe tartozó magatartásokat. Az egyén állammal szemben támasztott igényei alapján megkülönböztethető az alapjogok kettős funkciója: az alapjogok tisztelete, ami az egyén szabadságát korlátozó állami beavatkozások elhárítását jelenti (negatív kötelezettség) és a védelmi kötelezettség (pozitív kötelezettség), amely az alapjogok tevékeny védelmére irányul. A védelmi kötelezettség magában foglalja az alkotmányban biztosított intézmények védelmét (például házasság, család), az alapjogok védelmét szolgáló szervezet és eljárás kiépítését, valamint az alapjogok magánszemélyektől származó veszélyekkel szembeni védelmét is.

Tartalomjegyzék

1. **Az alapjogok fogalma**
2. **Az emberi jogok fogalma és eredete**
3. **Az alapjogok az alkotmányos dokumentumokban**
4. **Az alapjogok a nemzetközi dokumentumokban**
5. **Az alapjogok az európai integrációban**

6. **Az alapjogok csoportosítása**

7. **Az alapjogok szerkezete**
   7.1. Az alapjogok védelmi köre
   7.2. Az alapjogok korlátozása
   7.3. A korlátozás igazolása

8. **Az alapjogok funkciói**
   8.1. Az állami beavatkozást elhárító funkció (negatív kötelezettségek)
   8.2. A védelmi kötelezettség (pozitív kötelezettségek)

9. **JEGYZETEK**

---

1. Az alapjogok fogalma

[1] Az alapjogok (vagy alapvető jogok) olyan egyéni ->jogosultságok, amelyeket általában egy magasabb rangú jogforrásban (tipikusan alkotmányban, esetleg nemzetközi szerződésben) rögzítenek.[1] Az alapjogokat feloszthatjuk

- emberi jogokra és
- állampolgári jogokra,

aszerint, hogy minden embert vagy pedig csak az adott állam polgárait illetik-e meg (ezt a terminológiai különbséget tükrözte az 1789-es francia Ember és Polgár Jogainak Nyilatkozata is). Az alapjogok terminus német hatásra *(Grundrechte)* terjedt el Európában, amely szóhasználatot később átvettek az Európai Unió szervei, végül pedig bekerült az Európai Unió Alapjogi Chartájába.

[2] Az alapjogok eszmetörténetileg a természetjogi hagyományból származnak, amely szerint bizonyos jogok (ti. az emberi jogok) minden embert feltétlenül megilletnek. A második világháború utáni nemzetközi jogi dokumentumok, például az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) kifejezetten ilyen értelemben használja a kifejezést: az „emberi jog" itt kodifikált természetjogi jogosultságokat jelent, vagyis az „emberi jog" fogalma egyes nemzetközi jogi dokumentumokban azonos lehet az „alapjog" fogalmával. A hatályos magyar Alaptörvény elsődlegesen az „alapvető jogok" terminológiát használja (a német *Grundgesetz* mintájára, hasonlóan az EU Alapjogi Chartájához), az osztrák Szövetségi Alkotmány ellenben a természetjogi mellékzöngéktől mentes „az alkotmánytörvényben rögzített jogok" kifejezést.

2. Az emberi jogok fogalma és eredete

[3] Az emberi jogok fogalmának tartalmi eleme az egyetemesség, a mindenkire és mindenhol érvényesség igénye. Ebben az értelemben az emberi jogok minden embert megilletnek azon egyszerű oknál fogva, hogy emberi lények. Az egyetemesség ugyanakkor nem konszenzust jelent, így az univerzalitás igénye független az emberi jogok katalógusától vagy az emberi jogok tiszteletben tartástól. Az egyetemesség azt jelenti, hogy az emberi jogok minden embert ezen elvont minőségénél fogva megilletnek. Az emberi jogok érvényessége tehát feltétlen, nem függ semmilyen feltétel teljesítésétől, az egyes emberek értékétől vagy teljesítményétől. Az egyetemesség igénye nem kultúrafüggő, de az emberi jogok alkalmazhatósága már függ a helyi történelmi, kulturális és vallási háttértől.[2] Az emberi jogok fogalmának szintén alapvető eleme az egyenlőség: minden emberi jog minden embert egyenlően megillet.

[4] Az emberi jogok normák, amelyek egy részét a nemzeti jog, míg más részüket a nemzetközi jog tartalmazza és annak intézményrendszere érvényesíti, a kettő közötti határok azonban képlékenyek és történelmileg változók.[3] Az emberi jogok és az alapjogok között a legnagyobb különbség pontosan

a védelmük módjában áll, az alapjogok védelme (->az alapjogok védelme) általában a rendes bíróságok és alkotmánybíróságok feladata (alapjogi bíráskodás).[4]

[5] Az emberi jogok kialakulásának társadalmi, gazdasági és politikai hátterét a modern polgári fejlődés teremtette meg, amelynek következtében az emberi jogok kialakulásának eszmetörténeti előzményét

- a társadalmi szerződés elméletével összekapcsolódó természetjogi tanok,
- a francia felvilágosodás filozófiája (az ember elvont fogalmának kidolgozása),
- a fiziokraták elmélete (a polgári szabadság intézményi biztosítékai: magántulajdon és gazdasági szabadság),
- az angol-amerikai puritanizmus valláserkölcsi nézetei (vallásszabadság, illetve állam és egyház szétválasztása) és az emberi egyenlőséggel kapcsolatos demokratikus eszméi képezték (rámutattak az intézményi feltételekre).[5]

[6] Az emberi jogok fogalma a természetjogi tanokból alakult ki, amely szerint az ember alkotta szabályokhoz képest léteznek magasabb rendű normák: a természeti vagy isteni eredetű örök törvények.[6] A természetjogi felfogás szerint az emberi jogok az ember veleszületett, elidegeníthetetlen jogai, amelyek már az állam létrejötte előtt léteztek, ezért azok a jogrendszer számára adottak.

[7] Az első koherens emberi jogi elmélet kidolgozója John Locke volt, aki *Két értekezés a kormányzatról* című művében kidolgozta azt az elméleti keretet, amely az emberi jogi gondolkodás kiindulópontját képezte.[7] Locke szerint a természeti állapot a tökéletes szabadság és egyenlőség állapota, melyben az emberek szabadon dönthetnek cselekedeteikről. Locke felfogásában a természeti állapotot a természeti törvény kormányozza, amely alapján mindenkinek joga van az élethez, a szabadsághoz és a tulajdonhoz. A természeti állapotban azonban bizonytalan e jogoknak az élvezete, így az emberek államokká egyesültek és kormányzatnak vetik alá magukat annak érdekében, hogy megvédjék ezeket a jogokat. Az emberek tehát azért hozták létre – szabadságuk egy részéről lemondva – a központi hatalmat, hogy a kormányzat fenntartsa és védelmezze természetes jogaikat. A természeti törvényen alapuló természetes jogok a politikai társadalom létrehozását követően is kötelező, olyan – az ész parancsából következő – magasabb rendű normák, amelyekkel az emberi törvények nem lehetnek ellentétesek. Az emberek természetes jogainak védelme legitimálja tehát a központi hatalom létrehozását és egyúttal ez működésének legfőbb korlátja.

[8] Az emberi jogok eredetének elméleti megalapozása szempontjából kulcsfontosságú Immanuel Kant etikai tanítása, aki a racionális és akarattal bíró, autonóm ember képéből indult ki. Az ember ezen alapvető tulajdonságai képessé teszik őt arra, hogy maga szabja meg azokat a törvényeket, amelyeknek engedelmeskedik. Az ember erkölcsi felelősségtudattal is bír, mivel eszes lényként képes az erkölcsi normák megismerésére, akarattal bíró lényként pedig képes eldönteni, hogy az erkölcsi törvényeknek megfelelően viselkedik-e. Kant szerint a legfőbb erkölcsi parancs (kategorikus imperatívusz) értelmében minden egyéni cselekedetet abból a szempontból kell megítélni, hogy az alkalmas lenne-e arra, hogy általános törvényként elfogadjuk.[8] A kategorikus (feltétlen) imperatívusz gyakorlati hasznosíthatósága érdekében Kant meghatározta a gyakorlati imperatívuszt is az emberi természet alapján. Egy feltétlen parancs ugyanis csak akkor szükségszerű, ha „van valami, aminek létezése önmagában abszolút értékkel bír, ami mint önmagában vett cél, meghatározott törvények alapja lehet.” Ilyen önmagában vett cél az ember maga. Kant elméletének központi eleme az emberi méltóság, amely megkülönbözteti az embert a dolgoktól. Ennek értelmében az ember mint eszes lény személy, akinek létezése önmagában abszolút értékkel bír, ami miatt önmagában vett cél. A gyakorlati imperatívusz ennek megfelelően a következő: „Cselekedj úgy, hogy az emberiségre, mind a saját személyedben, mind bárki másében mindenkor mint célra, sohasem mint puszta eszközre legyen szükséged.”[9] A jog területére vonatkozó kategorikus imperatívusz az, hogy „cselekedj úgy, hogy önkényed szabad használata bárki szabadságával általános törvény szerint férhessen össze”, a jogos cselekedet pedig az, „amelynek vagy maximájának nyomán bárki önkényének szabadsága valamely

általános törvény szerint együtt állhat fenn bárki más szabadságával".[10]

[9] Locke és Kant felfogásában tehát a természetes jogok az embereket mint emberi lényeket illetik meg, nem úgy mint egy társadalmi közösség (például rendek) tagjait. Ebben az értelemben a természetes jogok prepolitikaiak, azaz állam előttiek és preszociálisak, vagyis a társadalmi megegyezéstől, az emberek társadalmi helyzetétől függetlenek.[11] Ezért az emberek attól függetlenül hivatkozhatnak emberi jogaikra, hogy egy adott közösség (például politikai közösség) tagjai lennének.

[10] Az emberi jogok megalapozásának a legelterjedtebb változata a XX. század második felétől kezdve az emberi jogok morális megalapozása. A morális jogok szellemi atyjának Immanuel Kantot tekintik, akinek követői szerint az emberi jogok morális jogok, amelyeknek tiszteletben tartása morális (erkölcsi) kötelezettség, amely „tiszta ésszel" is belátható. A kantiánus jogszemlélet egyik legnagyobb hatású képviselője, Ronald Dworkin szerint a kormánnyal szembeni jogok, az alapjogok olyan jogosultságok, mint egy kártyajátékban az adu: bizonyos esetekben kijátszható és mivel minden más lapnál értékesebb, nem lehet felülbírálni. Ennek az az oka, hogy az alapjogok az emberi méltóság és a politikai egyenlőség eszméjét szolgálják. Az emberi méltóság azt jelenti, hogy az embert az emberi közösség teljes értékű tagjának tekintjük, az ezzel ellentétes bánásmód pedig mélységesen igazságtalan. A politikai egyenlőségből pedig az következik, hogy a politikai közösség gyengébb tagjainak ugyanolyan joga van a kormány figyelmére, mint az erősebbeknek, mivel minden embert megillet ez a szabadság. A dworkini megközelítés – szemben Kantéval – elsősorban nem az individuumra, hanem az emberek morális közösségére, az emberek közötti morális viszonyra vonatkoztatja az egyenlő méltóság követelményét.[12] Ugyanakkor az emberi méltóság az emberek erkölcsi egyenlőségét is magában foglalja, ezért, ha komolyan vesszük a jogokat és az emberi méltósághoz való jogot alapvetőnek és feltétlennek tekintjük, akkor biztosan nem áldozunk fel egyes embereket mások vagy a közösség érdekében.[13]

[11] A haszonelvű szemlélet képviselői – a természetjogi szemlélettel szemben – azt állítják, hogy nem léteznek jogok a társadalom normaalkotó tevékenysége nélkül, így az emberi jogok a társadalmi fejlődés következtében alakultak ki azzal a céllal, hogy a társadalom hasznát szolgálják, azaz előmozdítsák a közjót. A haszonelvű jogfelfogás egyik képviselője, Jeremy Bentham szerint kizárólag az öröm és boldogság önmagáért jó és a fájdalom önmagáért rossz, ezért azok a cselekedetek hasznosak, amelyek a lehető legtöbb ember számára a legtöbb örömet és a legkevesebb fájdalmat okozzák. Bentham a jogot is a „lehető legnagyobb szám lehető legnagyobb boldogságának" rendeli alá.[14] Az utilitaristák rámutatnak a hatékony kormányzati cselekvés és az emberi jogok közötti ellentétre, a kollektivista és autoriter természetük miatt azonban nehezen értelmezhetők az emberi jogok ebben a felfogásban.[15]

[12] A pozitivista jogi gondolkodás tagadja az emberi jogok transzcendens vagy morális megalapozását, a jogot kizárólag emberi eredetűnek tartja és az emberi jogok létezése kizárólagos forrásának az államot tekinti. Ennek értelmében az emberi jogok az állam által a jogrendszerben, mégpedig egy magasabb rendű normában (alkotmányban) elismert jogok, amelyek az állam által kikényszeríthetők.

[13] Az emberi jogok megjelenése a pozitív jogban változást hozott, mivel a kormányzattal szemben megfogalmazott követelmények bekerültek a pozitív jogba (az alkotmányba) és alapjoggá váltak. Az alapjogok sajátossága más alanyi jogokkal szemben abban áll, hogy az alkotmányban való rögzítésükre tekintettel magasabb rangúak.[16] Az alapjogok korlátozása az alapjogok alkotmányos rangja miatt követel igazolást az államtól.[17] Ilyen módon az emberi jogok a pozitív jogrendszer részeként érvényesülnek, mindaddig, amíg a pozitív jog nem kerül ellentétbe az emberi jogokkal.[18]

3. Az alapjogok az alkotmányos dokumentumokban

[14] Az emberi jogi dokumentumok előképének tekinthetők az angolok ősi jogait és szabadságát megerősítő jognyilatkozatok és törvények, amelyek az ősi jogokra hivatkozással az egyéni szabadság

védelmét és ezen keresztül az uralkodó hatalmának korlátozását szolgálták: az 1215-ben kiadott Magna Charta, az 1628-ban megerősített Petition of Rights, az 1679-ben elfogadott Habeas Corpus Act, végül az 1689-ben kiadott Bill of Rights. Ugyanakkor ezeket a jogokat nem jellemezte az egyetemesség igénye, azok egy meghatározott társadalmi réteg, a szabad angol emberek jogait képezték.

[15] Az egyetemes emberi jogok felfogását tükröző jogi dokumentumok a XVIII. század második felében jelentek meg a felvilágosodás hatására. Az emberi jogok két legfontosabb előzményét

- az amerikai jognyilatkozatok, valamint
- a francia deklaráció képezi.

[16] Az amerikai jognyilatkozatok közül az 1776-ban elfogadott Virginiai Jogok Deklarációja az első, amely – az angolok ősi jogai helyett immár a minden embert a természet rendje szerint megillető, veleszületett jogait tartalmazva[19] – beépült Virginia alkotmányába.[20] A Virginiai Jogok Deklarációját követően pár nappal elfogadott – az Amerikai Egyesült Államok alapító okiratának számító – Függetlenségi Nyilatkozat tartalmában jelentős mértékben hasonlított a Virginiai Jogok Deklarációjára, utóbbi jelentős hatást gyakorolt az 1787-ben elfogadott szövetségi alkotmányra is. Az alkotmány eredeti szövege azonban nem tartalmazta az emberi jogokat, azok később, az 1791-ben ratifikált első tíz alkotmánykiegészítéssel (Bill of Rights) váltak az alkotmány részévé.

A Bill of Rights már részletes alapjogi katalógust tartalmazott, de nem nyújtott védelmet a hátrányos megkülönböztetéssel szemben, így az emberi jogok amerikai dokumentumai az amerikai polgárháborút követően elfogadott 13., 14. és 15. alkotmánykiegészítéssel és a szövetségi Legfelsőbb Bíróság jogkiterjesztő gyakorlatával váltak teljessé.

[17] Az 1789-i francia Ember és Polgár Jogainak Nyilatkozata a modern emberi jogok első klasszikus megfogalmazása, amely preambulumában megjelenítette az emberi jogok egyetemességét, alapjogi katalógusában – a természetjog eszméje alapján – pedig megfogalmazta a legfontosabb egyéni szabadságjogokat, a társadalmi szerződésből következően pedig megfogalmazott bizonyos politikai jogokat. Bár a nyilatkozat a jogok ünnepélyes formában való kinyilvánítását tartalmazza, utal e jogok érvényesülésének feltételeire amennyiben 4. cikkében kimondja:

> A szabadság azt jelenti, hogy mindent megtehetünk, amivel más embernek kárt nem okozunk. A természetes jogok gyakorlásának tehát nincs más korlátja, mint az, hogy a társadalom többi tagja számára is biztosítani kell ugyanezeknek a jogoknak a gyakorlását. Korlátokat csak törvény állapíthat meg.

A nyilatkozat utal e jogok garanciáira is a 16. cikkében azzal, hogy az alkotmányosság két fő követelményeként rögzíti az emberi jogok intézményes biztosításának követelményét és a hatalmi ágak megosztását:

> Az olyan társadalomnak, amelyben a jogokat nem biztosították intézményesen és amelyben a hatalmi ágakat nem választották szét, nincs alkotmánya.

Nem véletlen, hogy a nyilatkozat az 1791-i francia forradalmi alkotmány bevezetője lett, aminek következtében a XIX. és XX. századi modern alkotmányokkal szembeni követelménnyé vált az emberi jogok kinyilvánítása.

[18] Tehát az amerikai és francia alkotmányfejlődés eredménye, hogy az emberi jogok a pozitív jog részévé váltak és alapvető jogként jelentek meg a nemzeti alkotmányokban. Ennek első példája az 1831-ben elfogadott belga alkotmány, amely jelentős hatást gyakorolt az 1848-as áprilisi törvények szabadságjogokat tartalmazó rendelkezéseire is. A német alkotmányfejlődésre az 1848. évi paulskirchei alkotmány gyakorolt jelentős hatást, amely az alkotmány elsőbbségén alapult, az

alapvető jogok átfogó katalógusát és érvényesülésének garanciájaként a törvényhozó alapjogokhoz kötöttségét, valamint az alkotmánybíráskodás intézményét is tartalmazta. Az 1919. évi Weimari Alkotmány több alapjog elismerése során gyakorlatilag szó szerint átvette a paulskirchei alkotmány megfogalmazását, amely később bekerült a hatályos Alaptörvénybe *(Grundgesetz)*.[21] Azok az államok, amelyek alkotmányában nincs alapjogi katalógus, a nemzetközi emberi jogi egyezményekre hivatkoznak az alkotmányban (például Ausztria esetében az EJEE-re).

[19] Az alapvető jogok fogalma az 1989-es alkotmánymódosítással került be a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvénybe (régi Alkotmány) lecserélve az 1949-es eredeti alkotmány állampolgári jogok fogalmát, amely az állam által az állampolgárok (sőt 1972-ig csak a dolgozók) számára biztosított jogokat jelentette. Az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése is az alapvető jogok kifejezést használja az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogainak meghatározására:

> Az EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.

[20] Az alapvető jogok fogalmától meg kell különböztetni az Alkotmányban vagy Alaptörvényben biztosított jogok fogalmát. Ezek a fogalmak az Alkotmánybíróságról szóló törvényben szerepelnek. Az *Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény* (régi Abtv.) az Alkotmányban biztosított jogok sérelme esetén biztosította, az *Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény* (Abtv.) pedig az Alaptörvényben biztosított jogok sérelme esetén biztosítja alkotmányjogi panasz benyújtásának lehetőségét az Alkotmánybírósághoz.

[21] Az Alaptörvényben biztosított jogok fogalma magában foglalja az alapjogok mellett az alkotmányos jogokat is. Az alkotmányos jogok fogalma az Alkotmánybíróság gyakorlatában azokat az alkotmányon alapuló alanyi jogokat jelenti, amelyek nem minősülnek alapjognak, mert nem az alkotmány alapjogi fejezetében szerepelnek (például szerződési szabadság). Az alkotmányos jogok e szűkebb fogalma megalkotásának célja az volt, hogy az Alkotmánybíróság lehetőséget biztosítson az alkotmány nem alapjogi fejezetében szereplő jogok védelmére is, akár alkotmányjogi panasz eljárásban.

[22] Az alkotmányos jogok fogalma azonban értelmezhető tágabban is. E szerint az magában foglalja valamennyi az alkotmányon alapuló alanyi jogot, nem csak az alapvető, mindenkit megillető jogokat (például képviselő alanyi joga arra, hogy a parlament ülésén részt vegyen).[22]

[23] Az alkotmányos jogok fogalmát az előbbi, szűkebb értelemben javaslom használni, de álláspontom szerint annak nincs jelentősége, hogy a jogok az alkotmány mely fejezetében szerepelnek vagy azokat az Alkotmánybíróság az alkotmány mely rendelkezéséből vezette le. Alkotmányos jog az alkotmányon alapuló minden olyan jog, amely nem alanyi jogi tartalmú. Az alapvető jogok és alkotmányos jogok közötti különbségtételnek különös jelentősége van a sérelmük vizsgálata során, az alkotmányos jogok tekintetében ugyanis nem alkalmazható az alapjogok korlátozásának vizsgálatára kidolgozott szükségességi-arányossági teszt. Az alkotmányos jogok korlátozása akkor alkotmányellenes, ha a korlátozásnak nincs alapos oka, a korlátozás nem észszerű.[23]

4. Az alapjogok a nemzetközi dokumentumokban

[24] Már a XIX. században elfogadtak ugyan olyan nemzetközi dokumentumokat, amelyek az emberi jogokkal is összefüggésbe hozhatók (1815. évi Bécsi Kongresszus záróokmánya, 1864-es genfi egyezmény a sebesült katonák helyzetének javításáról), de az első világháborúig az emberi jogokat alapvetően belső jogi kérdésként kezelték az államok és csupán az első világháború lezárását követően, az Egyesült Nemzetek Szövetségének (ENSZ) keretei között fogalmazták meg az emberi jogok nemzetközi védelmét.[24]

[25] Az ENSZ 1945-ben elfogadott Alapokmánya preambulumában hitet tett az emberi jogok mellett, ezen túlmenően pedig felvállalta az emberi jogok tiszteletének előmozdítását (1., 13., 55. cikk), az 1948. december 10-én kihirdetett Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY) pedig felbecsülhetetlen hatást gyakorolt az emberi jogok védelmére, döntő lépést jelentett az emberi jogok védelmére szolgáló nemzetközi szerződések előkészítésében: több mint hetven emberi jogi szerződés elfogadásához vezetett, amelyeket ma globális és regionális szinten is alkalmaznak.

[26] Az EJENY „minden emberi lény" jogairól szól és már a címében (egyetemes) kifejezi, hogy az minden emberhez, néphez, nemzethez szól. Az EJENY kiindulópontja az, hogy

> Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. (1. cikk).

Ezt követően tartalmazza a klasszikus szabadságjogok mellett a gazdasági, kulturális és szociális jogokat is, bár ezek tekintetében rögzíti: „minden személynek igénye van arra, hogy – az államok erőfeszítései és a nemzetközi együttműködés eredményeképpen és számot vetve az egyes országok szervezetével és gazdasági erőforrásaival – a méltósághoz és személyiségének szabadon való kifejlődéséhez szükséges gazdasági, szociális és kulturális jogait kielégíthesse" (22. cikk).

[27] Az EJENY eredetileg nem rendelkezett kötelező erővel, idővel azonban a legtöbb rendelkezése szokásjogi szabályként a nemzetközi jog kötelező normájává vált *(ius cogens)*.[25]

[28] Az ENSZ Közgyűlése 1966-ban elfogadta a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát[26] és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát,[27] amelyek a klasszikus szabadságjogokat, valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogokat a legátfogóbban szabályozó egyetemes nemzetközi egyezmények, ezekből kiindulva a későbbiekben további univerzális emberi jogi tárgyú egyezmények jöttek létre.[28]

[29] Az Európa Tanács tagállamai szükségesnek ítélték egy olyan nemzetközi emberi jogi szerződés elfogadását, amely az emberi jogok tiszteletben tartását ellenőrizni tudja. 1953. szeptember 3-án lépett hatályba lépett EJEE és a hozzá fűzött kiegészítő jegyzőkönyvek[29] a valamennyi szerződő féltől elvárható közös minimumot biztosítják az egyezményben foglalt jogok tekintetében az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) jogértelmező tevékenysége alapján. Az amerikai kontinens államai 1948-ban aláírták az Amerikai Államok Szervezetének Alapokmányát, amely az alapelvek között sorolja fel az emberi jogok védelmét és elfogadták az Emberi Jogok és Kötelességek Amerikai Deklarációját, 1969-ben pedig aláírták az Emberi Jogok Amerikai Egyezményét, amely létrehozta az Emberi Jogok Amerikaközi Bíróságát az egyezményben foglalt emberi jogok védelmére. Az emberi jogok védelmének afrikai rendszere az Afrikai Unió keretében valósult meg: 1981-ben aláírták az Ember és Népek Jogainak Afrikai Kartáját, amelynek értelmezésére létrehozták az Ember és Népek Jogai Afrikai Bizottságát, a Kartához csatolt 1998. évi jegyzőkönyvvel az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bíróságát, amely 2008-ban beolvadt az Afrikai Unió Bíróságába.

5. Az alapjogok az európai integrációban

[30] Az Európai Unió alapjogvédelmének alapját a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése óta az EUSZ 6. cikke tartalmazza, amelynek három pillére az Alapvető Jogok Chartája, az Unió csatlakozása az EJEE-hez és az alapjogoknak az uniós jog általános elveiként való elismerése.[30] Ez a rendelkezés az Unió intézményeire és a tagállamokra egyaránt kötelező. Az alapjogvédelemnek az elsődleges jogba emeléséig azonban hosszú út vezetett, amely még mindig nem zárult le. A fejlődés

- első szakaszában az Európai Unió Bírósága (korábban: Európai Bíróság) a közösségi jog általános elveként beemelte az alapvető jogok védelmét az uniós jogba;
- a második szakaszban az alapjogvédelem követelménye bekerült az alapszerződésbe, majd elfogadták az Alapjogi Chartát, amely a Lisszaboni Szerződéssel az elsődleges jog részévé vált;
- a harmadik szakasz az Unió csatlakozása az EJEE-hez, amely még nem zárult le.

[31] Az Európai Unió Bírósága (EUB) az uniós jog egy új, eredetileg az alapszerződésekben nem említett forrására, az általános jogelvekre hivatkozva teremtette meg az uniós alapjogvédelem alapjait.[31] Az EUB-nak úgy sikerült fenntartania az uniós jog elsőbbségének az elvét[32] a nemzeti jogokkal szemben, beleértve a tagállami alkotmányokat is, hogy az alapjogok tartalmának kibontása során a tagállamok közös alkotmányos hagyományaira[33] és a tagállamok által kötött nemzetközi emberi jogi egyezményekre,[34] mindenekelőtt az EJEE-re támaszkodott.

[32] Az 1992-ben elfogadott Európai Unióról szóló Maastrichti Szerződés F. cikke mondta ki első alkalommal az alapszerződésben, hogy

> az Unió a közösségi jog általános elveiként tartja tiszteletben az alapvető jogokat, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, 1950. november 4-én Rómában aláírt európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból erednek.

Az 1997. évi Amszterdami Szerződés által módosított EUSZ 7. cikke egy szankciós mechanizmussal egészítette ki az alapjogok védelmét, ami különös súllyal vetette fel azt az igényt, hogy az alapjogokat pontosan meghatározzák.

[33] A Lisszaboni Szerződés jelentős mértékben továbbfejlesztette az alapvető jogok védelmét. Az EUSZ 2. cikke az alapjogok tiszteletben tartását az Európai Unió alapvető értékei között sorolja fel,[35] amelyek megsértése maga után vonhatja a 7. cikk szerinti mechanizmust.[36] A Lisszaboni Szerződés ezen túlmenően az EUSZ 6. cikk (1) bekezdésével beemelte az alapszerződésbe az Európai Unió Alapjogi Chartáját,[37] teljesítve azt az igényt, hogy az Európai Unió – a tagállamokhoz hasonlóan – rendelkezzen saját alapjogi katalógussal és egyúttal felhatalmazást adott az Európai Uniónak arra, hogy – szintén a tagállamaihoz hasonlóan – csatlakozzon az EJEE-hez.[38]

[34] Az Alapjogi Charta megszüntette a bírói jogfejlesztésen alapuló uniós alapjogvédelem bizonytalanságait és megteremtette az uniós alapjogvédelem demokratikus legitimációját. Ugyanakkor az Alapjogi Charta tárgyi hatálya korlátozott,[39] így nem helyettesíti a tagállami alapjogvédelmi rendszereket, hanem kiegészíti azokat, címzettjei pedig elsősorban az uniós intézmények, a tagállamok csak annyiban, amennyiben az uniós jogot hajtják végre.[40]

[35] Az Alapjogi Charta alapvetően olyan jogokat és elveket tartalmaz, amelyeket korábban különböző uniós jogi aktusok és nemzeti jogszabályok, valamint az Európa Tanács, az Egyesült Nemzetek (ENSZ) és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) keretében elfogadott egyezmények tartalmaztak. Az Alapjogi Charta az EJEE-t minimális védelmi szintnek tekinti, amelytől az Európai Unió eltérhet a magasabb szintű védelem biztosítása érdekében.[41] Ezen túlmenően az Alapjogi Charta 53. cikke garantálja az alapvető jogok korábban már elismert védelmi szintjét.[42]

6. Az alapjogok csoportosítása

[36] Az emberi jogokat a jogtudomány többféleképpen rendszerezte. Az emberi jogok csoportosításának egyik módja az emberi jogok keletkezéstörténetét alapul vevő osztályozás, amely szerint az emberi jogok különböző generációkhoz tartoznak.[43]

[37] A klasszikus szabadságjogok – az ún. első generációs jogok – az angol, valamint a természetjogi gondolkodáson alapuló amerikai és francia emberi jogi dokumentumokban jelentek meg, amelyek az államtól be nem avatkozást követeltek meg. A szabadságjogok két alcsoportra bonthatók:

- az ember személyéhez kapcsolódó polgári jogok (például az élethez való jog, a magánélet tiszteletben tartásához való jog és az autonómia anyagi alapját jelentő tulajdonhoz való jog) és
- a közéletben való részvételhez kapcsolódó politikai szabadságjogok (például a véleménynyilvánítás szabadsága).

A szabadságjogokhoz tartoznak

- a szabadságjogok érvényesüléséhez elengedhetetlen eljárási jogok (tisztességes eljáráshoz való jog) és
- a szűk értelemben vett politikai jogok, a politikai részvételi jogok (például a választójog).[44]

[38] Az ún. második generációs jogok, ->a szociális jogok megjelenése azzal függött össze, hogy a XIX. századi kapitalista rendszer új feladatok elé állította az államokat azzal, hogy anyagi juttatásokkal orvosolniuk kellett a gazdaság által létrehozott szociális problémákat. A szociális jogok körébe tartoznak a szűk értelemben vett szociális jogokon (például egészségügyi ellátáshoz való jog, lakhatáshoz való jog, megélhetéshez való jog), a gazdasági jogok (például munkához való jog, pihenéshez való jog, sztrájkjog) és a kulturális jogok (például oktatáshoz való jog, művelődéshez való jog, a tudomány és művészetek szabadsága).[45] A szociális jogok egy részének van szabadságjog „párja" (például az egészségügyi ellátáshoz való jog esetében az egészséghez való jog), de a szociális jogok jelentős része pozitív intézkedéseket vár el az államtól. Éppen ezért a szociális jogok általában nem egyéni jogokat biztosítanak, hanem állami feladatokat határoznak meg.

[39] Az ún. harmadik generációs jogok (szolidaritási jogok)[46] a XX. század második felében megjelent globális problémákra kívántak választ adni, ugyanakkor a belőlük fakadó igények (a békével és a fejlődéssel kapcsolatos jogok) nehezen illeszthetők be az emberi jogok hagyományos fogalmi keretei közé, mivel esetükben nem határozható meg pontosan se a jogosultság alanya, se a kötelezettje. Az egészséghez való jog is csupán annyiban jelent kivételt, amennyiben az életvédelemhez kapcsolódik.[47]

[40] Az emberi jogok generációk szerinti csoportosítását számos kritika érte korábban,[48] mára pedig megkérdőjeleződött a jelentősége, mivel a negatív (első generációs jogok) és pozitív (második és harmadik generációs jogok), az egyéni (első és második generációs jogok) és kollektív (harmadik generációs jogok), valamint a nemzeti (első és második generációs jogok) és nemzetközi jogok (harmadik generációs jogok) megkülönböztetés éles szétválasztása már nem tartható.[49] Álláspontom szerint az alapjogok megjelenésének időbeli rendezése továbbra is a legkézenfekvőbb csoportosítása az emberi jogoknak, ugyanakkor az elhatárolás ezen túlmenő ismérveinek körvonalai mára elmosódtak.

[41] Ezért az alapjogokat célszerű azok tartalma, azaz a védett jogi tárgy szerint csoportosítani. A tartalom szerinti csoportosítás alapján megkülönböztethetők

- a szabadságjogok,
- az egyenlőséget biztosító jogok,
- a politikai jogok,
- az eljárási jogok,
- a szociális és részvételi jogok, valamint
- a kollektív jogok.[50]

A szabadságjogok az ember személyes szféráját vagy az ahhoz kapcsolódó magatartását védik az állam beavatkozásától (ebben az értelemben a szabadságjogok az állami beavatkozást elhárító jogok, ugyanakkor az érvényesülésük sok esetben az állam pozitív intézkedéseitől függ). A jogegyenlőség a jog minden területére vonatkozó egyenlő bánásmódot, a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, valamint az esélyegyenlőség támogatását jelenti (->egyenlőség). A politikai jogok arra irányulnak, hogy biztosítsák az egyén részvételét a társadalmi vitában, valamint lehetővé tegyék számára a politikai részvételt (->választójog, ->népszavazás). Az eljárási jogok alanyi jogot biztosítanak az egyéneknek arra, hogy jogaikról és kötelezettségeikről alkotmányos eljárásban hozzanak döntést (az eljárási jogok az egyén védelmét biztosítják a közhatalommal szemben, amihez elengedhetetlen az állam tartózkodási kötelezettsége mellett az állam pozitív kötelezettsége, a megfelelő eljárások kidolgozása és intézményrendszer működtetése). A szociális jogok (->szociális jogok) alapvetően az állam pozitív intézkedéseit követelik meg (például egészségügyi, oktatási intézményrendszer létrehozása), de a

szociális jogok egy része – a szabadságjogokkal való szoros kapcsolat okán – alanyi jogi tartalommal is bír (például a megélhetési minimum biztosítása) (->az emberi méltósághoz való jog). A kollektív jogok nem az egyes személyek, hanem a közösségek jogai, ezért nem képezik jelen szócikk tárgyát.

7. Az alapjogok szerkezete

[42] Bár a nemzeti alkotmányok nem tartalmaznak különálló általános és különös részt, az alkotmánybírósági gyakorlat és a jogtudomány kidolgozta az alapjogok értelmezésének általános kereteit (általános alapjogi dogmatika). Az általános alapjogi dogmatika legdifferenciáltabb rendszere Németországban alakult ki, amelynek több eleme (például az alapjogokból fakadó negatív és pozitív kötelezettségek megkülönböztetése és az alapjogsérelem vizsgálatára kidolgozott arányossági teszt) világszerte elterjedt, ezért jelen szócikkben a német alapjogi dogmatikát tekintem kiindulópontnak, ugyanakkor figyelembe veszem az EJEB gyakorlatát is.

[43] Az alapjogok különböző alanyi jogokat biztosítanak annak függvényében, hogy mire terjed ki a védelmi körük. [51] A nemzeti alkotmányok (vagy a nemzetközi szerződések) szövege nagyon általános módon utal az alapjogok védelmi körére, különösen a szabadságjogok esetében (például mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához), ezért azt a jogalkalmazás és az arra reflektáló szakirodalom konkretizálja. Az alapjogok védelmi körének meghatározására kétféle megközelítés ismert. Az egyik abból indul ki, hogy az alapjogok védelmi köre első pillantásra *(prima facie)* tág, azaz magában foglal a védett jogi tárgyhoz kapcsolódó minden magatartást. Ugyanakkor ezek a magatartások, amelyek az alapjog gyakorlását jelentik, meghatározott indokokból (például mások alapjogai vagy egyéb alkotmányos értékek) korlátozhatók, azaz a korlátozás igazolható. Ennek megfelelően a korlátozás igazolhatóságának vizsgálatát követően lehet megállapítani az alapjog normatív tartalmát. Erre tekintettel az alapjogok szerkezetén belül három elemet lehet megkülönböztetni: a tárgyi védelmi kört, a korlátozást és annak igazolását. Ezzel szemben egy másik megközelítés szerint az alapjogok védelmi köre és normatív tartalma azonos, azaz az alapjogok védelmi körén belül kell feloldani a mások alapjogaival vagy alkotmányos értékekkel való ütközést, így állapítható meg az alapjogok normatív tartalma.[52]

[44] A két elméletet képviselők között a vita ma már csak arról folyik, hogy az alapjogok három szerkezeti elemének a megkülönböztetése alkalmas-e arra, hogy minden egyes alapjogi vizsgálat alapjául szolgáljon vagy bizonyos esetekben előnyben kell részesíteni azt a megoldását, amely a kollíziót a védelmi kör szintjén oldja meg. Az utóbbi megoldás a korlátozhatatlan alapjogok és a korlátozható alapjogok ütközése esetében merül fel:[53] például az emberi méltósághoz való jog és a véleménynyilvánítás szabadságának ütközése esetében (az emberi méltóságot sértő megnyilvánulások nem tartoznak a véleménynyilvánítás szabadságának védelmi körébe). Az alapjogok jelentős része korlátozható, ami már önmagában abból következik, hogy minden ember alapjogi jogalanyisággal rendelkezik (->az alapjogi jogalanyiság), ugyanakkor vannak korlátozhatatlan alapjogok (abszolút jogok), amelyekkel szemben más alapjog vagy alkotmányos érdek nem mérlegelhető (például az emberi méltósághoz való jog, amely minden alapjog korlátozhatatlan magját képezi) (->az emberi méltósághoz való jog).

[45] Ennek megfelelően az alkotmánybírósági vizsgálat a korlátozható alapjogok esetében a fenti háromlépcsős teszt keretén belül zajlik. A vizsgálat kiindulópontját minden esetben annak az alapjognak a megjelölése képezi, amelynek a tárgyi védelmi körébe az ember életszférájának védelmet igénylő területe tartozik. Ezt követi az alapjog korlátozásának meghatározása, azaz annak az állami magatartásnak az azonosítása, amely megvalósítja az alapjog korlátozását, végül pedig a korlátozás igazolhatóságának vizsgálata. Az EJEB érvelése is a háromlépcsős tesztre épül: miután megállapította, hogy a panasz az EJEE-ben biztosított jogot érinti, és hogy e jog gyakorlásába vagy élvezetébe beavatkoztak, az EJEB értékeli, hogy a korlátozás indokolt-e a korlátozási klauzulában szereplő feltételek érdekében.[54] A háromlépcsős teszt elsősorban az állam negatív kötelezettségeinek (be nem avatkozás) számonkérésére alkalmas, de az értelmezhető a pozitív

kötelezettségek esetén is, amennyiben a pozitív kötelezettségek (védelmi kötelezettség) nem megfelelő megvalósítását korlátozásnak tekintjük.

[46] Az alapjogok szerkezetét a magyar alkotmányértelmezési gyakorlat nem vizsgálja.[55] Tekintettel arra, hogy a korábbi Alkotmány nem tartalmazott sem általános, sem speciális jogkorlátozási kritériumokat, a szakirodalom az általános rész alatt a korlátozás igazolására koncentrál a védelmi kör és a korlátozás elkülönítése nélkül.[56]

7.1. Az alapjogok védelmi köre

[47] Az alapjog védelmi köre az alapjogot tartalmazó rendelkezés tényállását jelenti, amely meghatározza mindazokat a feltételeket, amelyek fennállása esetén beáll a jogkövetkezmény.[57] A védelmi kör fogalom mellett számos szinonim fogalom jelent meg a szakirodalomban (például tényállás, védett vagy garantált tartalom, illetve terület), amelyeket el kell határolni az eltérő jelentéstartalommal bíró egyéb kifejezésektől. Így az életszféra pusztán leíró fogalom, önmagában nem rendelkezik normatív tartalommal, ezért nem használható a védelmi kör szinonimájaként (például a nem békés rendezvények nem tartoznak a békés gyülekezéshez való jog védelmi körébe annak ellenére, hogy az alapjog által érintett életszférához tartoznak).[58] A védelmi kör több mint az alapjog által érintett életszféra, a fogalom ugyanis magában fogalja az ember életszférája mellett az elvárt magatartást is, amely garantálja a jogtárgy védelmét.[59]

[48] Az alapjogi tényállás súlypontját a tárgyi védelmi kör képezi.[60] Az alapjog tárgyi védelmi körében tanúsított magatartások, bármilyen formában is valósulnak meg (cselekvés, a cselekvés mellőzése vagy puszta hogylét) jelentik az alapjog gyakorlását. Az alapjog tárgyi védelmi köre a magatartásoknak a potenciális védelmét foglalja magában, amely a különböző korlátozási lehetőségekre tekintettel csökkenhet. [61] A védelmi kör megállapítása elengedhetetlen a korlátozás vizsgálatához, mivel a védelmi kör érintettsége a korlátozás előfeltétele. Ha ugyanis egy magatartás nem tartozik a hivatkozott alapjog védelmi körébe, a korlátozására irányuló állami magatartás nem sértheti meg. Ugyanakkor az alapjogok tárgyi védelmi köre és korlátozása egymással kölcsönhatásban bontakozik ki: minél tágabb az alapjogok védelmi köre, annál nagyobb a korlátozás lehetősége, minél szűkebb annál kevésbé sérti az állam az alapjogokat. Az alapjogok védelmi és korlátozása közötti összefüggés indokolja az alapjogok korlátozásának, valamint a korlátozás igazolhatóságának jelen szócikkben való vizsgálatát (->az alapjogok korlátozása).

[49] A jogirodalomban létezik olyan álláspont is, miszerint az alapjogokkal és alkotmányos célokkal való ütközés nem csupán a korlátozás igazolása keretében merülhet fel, hanem eleve meghatározhatja az alapjogok tárgyi védelmi körét. Az alapjog védelmi körének a megrövidítése a korlátozás igazolása érdekében azonban csökkenti az alapjogok védelmét és egyúttal kiszámíthatatlanná teheti a védett életszféra, valamint a védett magatartások körét,[62] ezért csak a korlátozhatatlan alapjogok (->az emberi méltósághoz való jog) védelme érdekében lehet legitim.

[50] Az emberi jogok védelmi körének meghatározására szolgál az EJEB joggyakorlatában az EJEE 17. cikkében rögzített joggal való visszaélés tilalma, amely kizárja a 10. cikk szerinti véleménynyilvánítási szabadság védelmi köréből a rasszista kijelentéseket,[63] valamint a világosan fennálló történelmi tények miatt a holokauszttagadást.[64] Amennyiben az EJEB visszaélésszerűnek minősíti az érintett emberi jogra hivatkozást, azzal a kérelmező magatartása kikerül az adott jog védelmi köréből, és így a korlátozás igazolására már nincs lehetőség.[65]

7.2. Az alapjogok korlátozása

[51] Az alapjogok hagyományosan az emberek jogai az állammal szemben, ennek megfelelően az alapjogok állam általi megsértése áll az alapjogi dogmatika középpontjában.[66] Az alapjogok korlátozása azonban nem feltétlenül jelenti egyúttal azok megsértését. Ebből egyértelműen kiderül, hogy meg kell különböztetni az alapjogok korlátozását azok megsértésétől.

[52] A „klasszikus” korlátozás fogalom az állam olyan alapjogot érintő magatartására vonatkozik, amely igazolásra szorul ugyan, de igazolható.[67] Ha a korlátozás nem igazolható, akkor áll fenn a jogsérelem. Tehát az alapjog sérelme az alapjog semmivel sem igazolható korlátozását jelenti.

[53] A „klasszikus” korlátozás fogalomnak négy feltétele van:

- kényszerítő erő,
- célzat,
- közvetlenség,
- jogi aktus.

Ezek közül az állami intézkedés kényszerítő jellege, az egyoldalú kötelezettség (parancs vagy tilalom) a meghatározó. [68] A „klasszikus” korlátozás fogalmat ért kritika következtében – miszerint az nem terjed ki az államnak betudható közvetett (közvetlenül magánszemélyek által okozott) és tényleges korlátozásokra – elterjedt a „modern” vagy „kitágított” korlátozás fogalom, amely figyelembe vesz az alapjogokra gyakorolt minden állami behatást, különösen azok tényleges és közvetett korlátozását.[69] Ennek megfelelően a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában jogkorlátozásnak minősül minden olyan állami magatartás, amely az egyénnek az alapjog tárgyi védelmi körébe eső viselkedését részben vagy teljesen ellehetetleníti, függetlenül attól, hogy ez a hatás szándékosan vagy gondatlanságból, közvetlenül vagy közvetetten, *de jure* vagy *de facto*, parancsra és erőszakkal vagy anélkül következik be.[70]

7.3. A korlátozás igazolása

[54] Az alapvető jogok általában szigorú feltételek mellett korlátozhatók (->az alapjogok korlátozása). Az alapjogi rendelkezések jelentős része az alapjog biztosítása mellett jogkorlátozási klauzulát[71] tartalmaz, amely meghatározza az alapjogok korlátozásának formai és tartalmi feltételeit. Az alapjogok korlátozása csak ezen feltételek fennállása esetén igazolható. Ezekben az esetekben azonban igazolható. Ez nem változtat azonban azon, hogy az alapjogok által biztosított szabadság elsőbbséget élvez az állami korlátozással szemben. A jogkorlátozási klauzulák a főszabály-kivétel elvét erősítik[72] a bennük foglalt korlátozási lehetőségek (fenntartások)[73] megfogalmazásával.

[55] A jogkorlátozási klauzulák az alapjog korlátozását általában csupán ahhoz a formai feltételhez kötik, hogy az alapvető jogok korlátozásának szabályait törvény (az EJEE esetében minden előre látható normatív rendelkezés) állapítja meg. Az alkotmányban és a nemzetközi szerződésekben is vannak azonban olyan rendelkezések, amelyek az alapjog korlátozásával szemben tartalmi megszorításokat fogalmaznak meg (például az EJEE-ben az emberi jogok a más hasonló versengő célokból korlátozhatók).[74] A jogkorlátozási klauzulák – az abban megjelölt keretek között – lehetőséget biztosítanak a törvényalkotónak az alapjogok korlátozására, illetve a végrehajtó hatalom ez irányú felhatalmazására. Vannak azonban olyan alapjogok, amelyek nem tartalmaznak jogkorlátozási klauzulát. Ezek nem feltétlenül korlátozhatatlan jogok (abszolút jogok), mivel nem zárják ki a többi alapjoggal szembeni mérlegelés lehetőségét. Ennek értelmében a korlátozhatatlan alapjogok korlátozása akkor igazolható, ha az szükséges az alapjogok és alkotmányos célok érvényesüléséhez.

[56] Az alapjogok korlátozásának határát a Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában kidolgozott arányossági teszt képezi, amely ily módon a korlátok-korlátja.[75] A teszt „kiemelkedő nemzetközi karriert futott be”, mivel beépült az EUB, az EJEB, majd számos alapjogok védelméért felelős bírói fórum gyakorlatába (->az alapjogok korlátozása).[76] Bár az arányossági teszt nem alternatíva nélküli megoldás az alapjogok korlátozhatóságának vizsgálatára, az alternatív megoldások nem alkalmasak ennek az univerzális tesznek a leváltására.[77]

[57] Az Alkotmány eredeti – *1989. évi XXXI. törvénnyel* megállapított – szövege még tartalmazott az alapjogok korlátozásának formai[78] és tartalmi feltételeit[79] általánosan meghatározó

jogkorlátozási klauzulát. Azt *az alkotmány módosításáról szóló 1990. évi XL. törvény* azonban módosította: a korábbi rendelkezések helyett egyrészt bevezette azt a formai követelményt, hogy az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatozó szabályokat törvény állapítja meg, másrészt német mintára az alapjogok lényeges tartalma korlátozásának tilalmát [korábbi Alkotmány 8. § (2) bekezdés]. Ez utóbbi szabály azonban nem helyettesíti az alapvető jogok korlátozásának indokait megnevező korábbi rendelkezést, mivel csupán a korlátozás maximális mértékére utal.[80] Tehát a korábbi Alkotmány nem határozta meg általánosan az alapvető jogok korlátozásának elfogadható indokait és speciális tartalmi megszorításokat sem tartalmazott.

[58] Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése általános formai és tartalmi követelményeket is megfogalmaz az alapjog korlátozással szemben:

> Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.

Ezen túlmenően az Alaptörvény speciális követelményeket is megfogalmaz egyes alapjogok esetében [például az Alaptörvény IX. cikk (4) és (5) bekezdése a véleménynyilvánítás szabadságával szembeni korlátként kifejezetten nevesíti mások emberi méltóságát, illetve a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának megsértését].[81] Ugyanakkor az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatában az alapjogok szerkezetéhez igazodó háromlépcsős teszt felborult és a hangsúly a szükségességi-arányossági teszt[82] keretében a korlátozás igazolására helyeződött. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata[83] érdemi alkotmányossági összefüggés hiányára hivatkozva elutasítja az alapjogsértés vizsgálatát, ha azt állapítja meg, hogy a védelemre igényt tartó magatartás nem tartozik a hivatkozott alapjog védelmi körébe.[84]

[59] Az alapjogok igazolása szempontjából kulcsfontosságú az alapjogok lényeges tartalmának fogalma, mivel az az alapjogok végső korlátját jelenti, azt a határt, ameddig az alapjog korlátozása igazolható, így nem vezet az alapjog sérelméhez. Ez a fogalom a *Grundgesetz-ből* került át a többi európai állam alkotmányába, így a tagállamok közös alkotmányos hagyományai közé tartozik.[85] Se az alkotmánybírósági gyakorlatban, se az EUB gyakorlatában nem teljesen egyértelmű azonban az alapvető jogok lényeges tartalma és az arányosság elvének egymáshoz való viszonya.

[60] A szakirodalomban két elmélet jelenik meg:

- a relatív teória és
- az abszolút elmélet.

Az egyik álláspont szerint az alapjogok lényeges tartalma az alkotmánybírósági vizsgálat során, a szükségességi-arányossági teszt alkalmazásával azonosítható be (relatív teória).[86] A másik álláspont – az alapjogok szerkezetéhez igazodó háromlépcsős vizsgálatból kiindulva – szétválasztja a lényeges tartalom vizsgálatát és a szükségességi-arányossági vizsgálatot, ezzel eleve adottnak tételezve a lényeges tartalmat, amely az alapjogok védelmi körén belül található (abszolút teória).[87]

[61] Mindkét elmélet megtalálható az EUB gyakorlatában is.[88] Az EUB minden esetben azt vizsgálja, hogy az uniós jogi aktus vagy az uniós jogot végrehajtó nemzeti intézkedés tiszteletben tartja-e az adott alapjog lényeges tartalmát. Az EUB tehát negatíve határozza meg az alapjogok lényeges tartalmát: azt vizsgálja, hogy az adott jogszabály nem üresíti-e ki az alapjog lényeges tartalmát és nem azt, hogy mi tartozik az adott alapjog lényeges tartalmához.[89] Az EUB gyakorlatában is van tehát olyan értelmezés, amely szerint a lényeges tartalom az alapvető jogok gyakorlásának minimális feltételeit jelenti, amely nem szubjektív értelemben (a kérelmező nézőpontjából), hanem

objektíve érvényesül.

8. Az alapjogok funkciói

[62] Az alapjogok funkciói arra a kérdésre adnak választ, hogyan védi az alapjog a tárgyi védelmi körébe tartozó magatartásokat,[90] milyen jellegű hatást és jogkövetkezményt eredményez.[91] Georg Jellinek szerint az egyén az állammal szembeni státusa alapján különböző közjogi igényeket támaszthat az államhatalommal szemben. Jellinek három státust különböztet meg, amelyek az egyénnek az állammal szembeni pozícióját határozzák meg.

- A *status negativus* az egyéni szabadság területét jelenti, ahol nem érvényesül az állam hatalma, ahova a közhatalom nem avatkozhat be.
- A *staus positivus* arra vonatkozik, hogy az egyén az állam pozitív cselekvése nélkül nem tudja szabadságát biztosítani, önálló létezésének fenntartásában az állam szerepvállalására, állami szolgáltatásokra, állami védelemre van utalva.
- A *status activus* arra utal, hogy az egyén az állami döntéshozatalban, az államhatalom gyakorlásában való részvétellel egyéni szabadságát gyakorolja, és ezáltal megőrzését is biztosítja. [92]

[63] Az egyén állammal szemben támasztott igényei alapján megkülönböztethető az alapjogok kettős funkciója: az állami beavatkozást elhárító funkció, amely negatív kötelezettségeket ír elő az állam számára és az alapjogok objektív tartalmából (értéktartalmából) következő egyéb funkciók, amelyek pozitív kötelezettségeket keletkeztetnek az állam oldalán (szolgáltatás, intézményrendszer és eljárás kiépítése, alkotmánykonform értelmezés kötelezettsége, harmadik személyekkel szembeni védelem).[93]

8.1. Az állami beavatkozást elhárító funkció (negatív kötelezettségek)

[64] A szabadságjogok fő funkciója az egyén szabadságát korlátozó állami beavatkozások elhárítása. Ez következik egyrészt az alapjogok eszmetörténeti fejlődéséből, másrészt az alkotmánytörténeti előzményekből, amelyek az alapjogok nemzeti alkotmányokba való felvételéhez vezettek.

[65] Az állami beavatkozást elhárító jogok az alapjogi rendelkezések által biztosított alanyi jogi pozíciók, amelyekbe való állami behatás tilos, és amelyek megalapozzák a jogosultak negatív igényeit az állammal szemben.[94] Tehát a szabadságjogok állami beavatkozást elhárító jogként biztosítják az egyén szabadságszféráját az állam beavatkozásaival szemben, vagyis a *status negativust.*

[66] A szabadságjogok általában állami beavatkozást elhárító jogként fogalmazódnak meg, a nemzeti alkotmányok pedig az alapjogok „tisztelete” kifejezéssel kifejezetten az állam negatív, tartózkodási kötelezettségét írják elő [például az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése]. Az állam alapjogok tiszteletére irányuló kötelezettsége tölti meg tartalommal a jogok szubjektív, alanyi oldalát.

[67] Az EJEE-t is eredetileg azzal a céllal hozták létre, hogy megvédje az egyéneket az államok által elkövetett alapjogsértésektől. Az EJEE így elsősorban az ún. vertikális viszonyokra vonatkozik, vagyis azokra a kapcsolatokra, amelyekben az államok hatalmat gyakorolnak a magánszemélyek (természetes személyek és jogi személyek) felett. Ezzel szemben az ún. horizontális viszonyokban a magánszemélyeket alapvetően egyenlőnek tekintették. Idővel azonban egyre egyértelműbbé vált, hogy a magánjogi viszonyokban sincs hatalmi egyensúly. Erre tekintettel az EJEB, bár nem állapította meg, hogy a magánjogi jogalanyoknak az EJEE alapján kötelességük lenne mások alapvető jogait védeni és tiszteletben tartani, különböző módszereket dolgozott ki arra, hogy az Egyezményben biztosított jogok védelmét kiterjessze a horizontális viszonyokra is.[95]

[68] Az EJEB az állam fogalmát szélesen határozza meg, így az állam közvetlen felelőssége kiterjedt

az állami szervek cselekményeire és mulasztásaira abban az esetben is, ha magánjogi jogviszonyokban vesz részt (pl. munkáltatóként vagy szolgáltatóként). Bár ezek a jogviszonyok a magánjog hatálya alá tartozhatnak, az állam részvétele miatt mégis vertikális viszonyoknak tekinthetők. Ezen túlmenően az EJEB két stratégiát dolgozott ki az egyezmény horizontális kapcsolatokban való közvetett védelmére *(indirect horizontal effect)*.

- Az első stratégia szerint az EJEE a magánszemélyek kapcsolatai tekintetében is pozitív kötelezettségeket ró az államra az EJEE hatékony védelmének biztosítása érdekében.
- A második stratégia a nemzeti bíróságok felelősségét hangsúlyozza az EJEE rendelkezéseinek a horizontális viszonyokban való alkalmazásáért.

Mindkét megközelítés a vertikálizálódás irányba mutat, abban az értelemben, hogy az eredetileg horizontális viszony (magánfelek közötti jogvita) az EJEB előtt vertikális viszonnyá (magánfél és az állam közötti jogvita) válik.[96]

8.2. A védelmi kötelezettség (pozitív kötelezettségek)

[69] A „védelem" kifejezés a leggyakrabban használt fogalom az alapjogok értelmezése során, mivel a szó nyelvtani értelme szerint minden alapjog védelmet nyújt az állam beavatkozásával szemben. Az alapjogoknak az állami beavatkozást elhárító funkciójából arra következtethetünk, hogy az állam védelmi kötelezettsége az egyén alanyi jogának az ellentétpárja. Az állami beavatkozást elhárító kötelezettségből azonban az államnak a be nem avatkozásra vonatkozó negatív kötelezettsége következik, ezért az abból adódó védelmet meg kell különböztetni az alapjogokból fakadó védelmi kötelezettségtől, ami az állam pozitív kötelezettségét igényli. Bár az alapjogokból fakadó negatív és pozitív kötelezettségek nem mindig választhatók el egyértelműen egymástól, didaktikai szempontból indokolt az alapjogok két funkciójának elhatárolása.

[70] A nemzeti alkotmányok az alapjogok „védelme" kifejezéssel írják elő az állam pozitív, védelmi kötelezettségét [például Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése]. A védelmi kötelezettség pozitív kötelezettség az alapjogok tevékeny védelmére, amely megalapozza az alapjogok objektív, tárgyi oldalát. Az alapjogokból fakadó védelmi kötelezettség magában foglalja az intézményvédelmet, az alapjogok védelmét szolgáló szervezet és eljárás kiépítését és a szolgáltatáshoz való jogot. Az alapjogok tevékeny védelme kiterjed az alapjogok magánszemélyektől származó veszélyekkel szembeni védelmére is.

[71] Az intézményvédelem az alkotmányban biztosított (már meglévő) jogi és tényleges képződmények védelmét jelenti. A szakirodalom különbséget tesz a magánjogi intézményvédelem *(Institutsgarantie)* és közjogi intézményes védelem *(Institutionelle Garantie)* között. Az előbbi magában foglalja a házasság, család és a szülők nevelési jogának, valamint a tulajdonnak és a sajtónak a védelmét. Az utóbbi az oktatásügy, a tudományos intézmények, az állampolgárság és az egyház védelmére irányul.[97]

[72] Az alapjogok viszonya a szervezet és eljárás kiépítéséhez többrétegű probléma. Az alapjogok védelmét szolgáló szervezet és eljárás kiépítése azt az esetkört öleli fel, amelyben az anyagi alapjogokból azok érvényesülése céljából az alkotmányban nem nevesített szervezeti és eljárási garanciák következnek.[98] Erre példa a környezetvédelem eljárási szabályai megalkotásának követelménye.

[73] A szolgáltatáshoz való jog alapjogi vagy alapjogokra alapozott igény az állam pozitív tevékenységére. Ezek alapvetően a gazdasági, szociális és kulturális jogokból levezetett anyagi szolgáltatásra vonatkozó igények. Ide tartoznak olyan szolgáltatáshoz való jogok is, amelyek a szabadságjogok érvényre jutását segítik. Ezek a jogok különösen fontosak az olyan jogrendszerekben, amelyek nem tartalmaznak szociális jogokat.[99] A pozitív kötelezettségek elismerésének hatására tehát bizonyos mértékben elmosódik a különbség a politikai és polgári jogok (amelyek hagyományosan az államok beavatkozástól való tartózkodási kötelezettségét

követelik meg) és a szociális és gazdasági jogok (amelyek főként pozitív állami fellépést igényelnek) között.[100]

[74] Az EJEB az EJEE 1. cikkében foglalt hatékony védelem elvéből vezette le az állam pozitív kötelezettségeit.[101] Az EJEB számtalan pozitív kötelezettséget olvasott ki az EJEE különböző rendelkezéseiből, amelyeket két csoportba sorolt: anyagi jogi és eljárásjogi kötelezettségek. Az anyagi jogi kötelezettségek köre rendkívül szerteágazó, mivel azok tartalma az Egyezmény egyes rendelkezéseihez kapcsolódik és a konkrét ügy körülményeitől függ (például az élethez való jog esetében)[102] (->az élethez való jog). A pozitív kötelezettségek a megfelelő szabályozási keret kialakításának kötelezettségétől és a nemzeti bíróságok egyezménykonform értelmezésének kötelezettségétől egészen egy bizonyos intézkedések végrehajtásának követelményéig terjedhetnek.[103] Az EJEB az eljárásjogi kötelezettségeket elsősorban az EJEE 2. cikkében biztosított élethez való jogból, valamint a 3. cikkben rögzített kínzás, embertelen és megalázó bánásmód tilalmából vezette le,[104] a későbbi gyakorlatában pedig az Egyezmény 8. cikkében garantált magánélet védelméhez való jogból, a 10. cikkében biztosított véleménynyilvánítás szabadságához való jogból és 14. cikkben rögzített hátrányos megkülönböztetés tilalmából, valamint a kiegészítő jegyzőkönyvekben biztosított jogokból (tulajdonhoz való jog, választójog) is pozitív kötelezettségeket vezetett le, bár az utóbbiak kevésbé szigorúak.[105] A pozitív kötelezettségek – a negatív kötelezettségekkel szemben – általában is szélesebb mozgásteret biztosítanak az állam számára.

[75] A védelmi kötelezettség körébe tartozik az alapjogok magánszemélyek beavatkozásaival szembeni védelme is. Az alapjogok magánszemélyekkel szembeni védelmének kérdése különös súllyal merül fel az alapjogok értelmezése során, mivel bizonyos alapjogok gyakorlása (például véleménynyilvánítás szabadsága, gyülekezési jog) gyakran szembekerül a másik ember alapjogaival (például emberi méltósággal, vagy abból fakadó általános személyiségi joggal).

[76] Az alapjogok érvényesülésének kérdése a magánjogi viszonyokban *(Drittwirkung)*[106] az alkotmányjogi diskurzus egyik legjelentősebb kérdése mind a mai napig, különös tekintettel a bírói döntés ellen irányuló alkotmányjogi panasz intézményére (->Alkotmánybíróság). Alapvetően két nézet állt szemben egymással: a közvetlen horizontális hatály tana *(unmittelbare Drittwirkung)* és a közvetett horizontális hatály tana *(mittelbare Drittwirkung)*. A közvetlen hatály tana értelmében a magánszemélyek az alapjogok kötelezettjeinek minősülnek és az alapjogok bíróság előtt közvetlenül érvényesíthetőek.[107] A közvetett hatály tana szerint az alkotmányban biztosított alapvető jogok elsősorban a törvények generálklauzuláinak közvetítésével kerülnek alkalmazásra a magánszemélyek egymás közötti jogviszonyaiban.[108] Ennek megfelelően a törvényhozó, valamint a bírói hatalom az alapjogok kötelezettje, a magánszemélyek nem.

[77] A német Szövetségi Alkotmánybíróság érdeme, hogy az alapjogok által alkotott objektív értékrendszer minden jogágba kisugárzó hatásának kidolgozásával megalapozta az alapjogok kétrétegűségét: az alapjogok szubjektív és objektív tartalmának megkülönböztetését, valamint az objektív tartalomból közvetlenül levezette az alaptörvénynek megfelelő értelmezés kötelezettségét a bíróságok vonatkozásában.[109] Az EJEB az EJEE 1. cikkéből vezette le az egyezménykonform értelmezés kötelezettségét a részes államok vonatkozásában.[110] Az Alaptörvény 28. cikke kifejezetten rögzíti az alaptörvény-konform értelmezés kötelezettségét. Az Alkotmánybíróság pedig kimondta:

> A bírói döntések alkotmányossági felülvizsgálatát lehetővé tevő alkotmányjogi panasz (Abtv. 27. §) az Alaptörvény 28. cikkének érvényesülését szolgáló jogintézmény. Ilyen panasz alapján az Alkotmánybíróság a bírói döntésben foglalt jogértelmezés Alaptörvénnyel való összhangját vizsgálja, azt, hogy a jogszabály alkalmazása során a bíróság az Alaptörvényben biztosított jogok alkotmányos tartalmát érvényre juttatta-e. Ha a bíróság az előtte fekvő, alapjogilag releváns ügy alapjogi érintettségére tekintet nélkül járt el, és az általa kialakított jogértelmezés

> nem áll összhangban e jog alkotmányos tartalmával, akkor a meghozott bírói döntés alaptörvény-ellenes.[111]

[78] Az alapjogokból fakadó védelmi kötelezettség megjelenésével a német Szövetségi Alkotmánybíróság első abortusz határozatában az alapjogok objektív dimenziója alapozza meg az alapjogok törvényi jogban,[112] így a magánjogban való érvényesülését.[113] Tehát paradigmaváltás történt: a korábban a horizontális hatály körébe tartozónak minősített problémákat a Szövetségi Alkotmánybíróság újabb gyakorlata a védelmi kötelezettség dogmatikai konstrukciójával oldja meg.[114]

[79] Azokban az esetekben, amelyekben két alapjog jogosultja áll egymással szemben és a kettőjük közötti konfliktusban az állam közvetítő szerepet tölt be, különös hangsúllyal merül fel a kérdés, milyen alapjogi mércék mentén kell a konfliktust feloldani. A különös hangsúly oka, hogy a védelmi kötelezettség elsődleges címzettje a törvényhozó, akit széleskörű mérlegelés illet meg. A törvényalkotó mérlegelésének határa azonban nem korlátozódik a teljesen alkalmatlan vagy elégtelen intézkedésekre. Az államot mind az állami beavatkozást elhárító funkció, mind a védelmi kötelezettség megvalósítása során mérlegelés illeti meg, amelyet az arányossági teszt keretében vizsgálnak az alkotmánybíróságok.[115] A védelmi kötelezettséget az állampolgárok irányába a törvényi jog közvetíti, amelynek alkalmazása során érvényesül az alkotmánykonform értelmezés kötelezettsége.

[80] A magyar Alkotmánybíróság is megkülönbözteti

- az állam alapjogok tiszteletére irányuló kötelezettsége (a jogok szubjektív, alanyi oldala) mellett
- az azok védelméről való gondoskodás kötelezettségét (a jogok objektív, tárgyi oldala).

A szakirodalomban közhelynek számít az a megállapítás, hogy az Alkotmánybíróság az első abortuszhatározatban német mintára vezette le a korábbi Alkotmány 8. § (1) bekezdésben foglalt „védelem” kifejezésből az állam objektív, intézményvédelmi (a konkrét esetben életvédelmi) kötelezettségét.[116] Az Alkotmánybíróság az állam objektív, intézményvédelmi kötelezettségének megfogalmazásával azonban összemosta a pozitív állami kötelezettségek két megnyilvánulási formáját: az alapjogok védelmére létrehozott jogintézmények (például házasság, egészségügyi intézményhálózat) működtetésével megvalósuló objektív, intézményi védelmet, amely személytelenül – az intézmény közvetítésével – védi az egyént és az alapjogok magánszemélyekkel szembeni közvetlen egyéni jogvédelmét.

[81] Az alapjogok alanyi és tárgyi oldala közötti lényeges különbség a magyar alkotmánybírósági gyakorlatban az, hogy az állam objektív, intézményvédelmi kötelezettsége mögött nem áll közvetlenül alanyi jog, ezért az állam feladata az alapjog védelmére szolgáló intézményrendszer (például egészségügyi intézményhálózat, közszolgálati rádió és televízió felügyelete és vezetőik kinevezése) működtetése. Az állam objektív, intézményvédelmi kötelezettségének dogmatikai konstrukciójához igazodott az Alkotmánybíróság gyakorlatában megjelenő sajátos alapjogi teszt is:

> […] az intézményvédelem alkotmányos követelménye (mércéje) nem a szükségesség és arányosság, hanem a mindenkori intézmény alkotmányos feladatai megvalósításához igazodik.[117]

[82] Az Alaptörvény hatálybalépését követően az Alkotmánybíróság gyakorlatában is megjelent a védelmi kötelezettség intézménye, amely az alapjogok tárgyi oldalából következő új, átfogó funkciónak tekinthető, amely alkalmas arra, hogy az intézményvédelem és a szervezeti és eljárási garanciák mellett biztosítsa az alapjogok magánszemélyek egymás közötti viszonyaiban való érvényesülését is. Az Alkotmánybíróság felismerte, hogy két alapjog ütközése esetén az állam

egymással ellentétes kötelezettségekkel rendelkezik: az egyik alapjog gyakorlóját meg kell védenie az állami beavatkozástól, a másik alapjog jogosultját pedig meg kell védenie az alapjogát gyakorló másik személytől (aki az alapjog jogosultja és az állam-állampolgár vertikális viszonyában harmadik személyként jelenik meg). Ebben a dogmatikai konstrukcióban a védelem meghatározása a törvényhozó, annak konkretizálását pedig a jogalkalmazó feladata, a mércét pedig – az arányossági vizsgálat keretében – a konkuráló alapjogi pozíciók kíméletes kiegyenlítése *(schonender Ausgleich)* adja.[118] Az állam pozitív kötelezettségei meghatározásának mércéje az EJEB gyakorlatában is a méltányos egyensúly *(fair balance)* tesztje.[119]

9. JEGYZETEK

[1] A lektori értékelésben foglalt kritikai észrevételekért és tanácsokért köszönettel tartozom Prof. Dr. Bódig Mátyásnak.

[2] Az egyetemes emberi jogi felfogás egyes kritikák szerint pusztán egyike a létező kultúráknak, esetleg az európai kultúra morális minimuma (kulturális relativizmus). Éppen ezért Sajó az emberi jogokat egy lehetséges (az emberiség egészére vonatkozóan lehetséges) cselekvési program elképzelésének tekinti. SAJÓ András: „Az emberi jogok mint tudásrendszer" *Állam- és Jogtudomány* 2004/1–2, 19, 27.

[3] TAKÁCS Péter: „Emberi jogok" in SZABÓ Miklós (szerk.): *Jogbölcseleti előadások,* Miskolc, Prudentia Iuris, 1998, 216.

[4] BRAGYOVA András: „Alapjogok – emberi jogok fogalma" in LAMM Vanda (szerk.): *Emberi jogi enciklopédia*, Budapest, HVG-ORAC, 2018, 23.

[5] TAKÁCS (3. j.) 217–218.

[6] A magasabb rendű jog elképzelése egészen Platónig és Arisztotelészig nyúlik vissza. PÉTERI Zoltán: „Az emberi jogok a történelemben" in KATONÁNÉ SOLTÉSZ Márta (szerk.): *Emberi jogok hazánkban,* Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1988.

[7] John LOCKE: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról,* (bev., jegyz. KONTLER László, ford. ENDREFFY Zoltán), Budapest, Gondolat 1986. Az az angolszász liberális emberi jogi hagyományokról lásd még: FEKETE Balázs: „Emberi jogok története és elméleti kérdései" in LAMM Vanda (szerk.): *Emberi jogi enciklopédia,* Budapest, HVG-ORAC, 2018, 180.

[8] Immanuel KANT: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése,* (ford. BERÉNYI Gábor), Budapest, Gondolat, 1991, 52–53.

[9] KANT (8. j.) 62.

[10] Immanuel KANT: *Az erkölcsök metafizikája,* (ford. BERÉNYI Gábor), Budapest, Gondolat, 1991, 326.

[11] TAKÁCS (3. j.) 225.

[12] HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: „Az emberi jogok eredete" in HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok,* Budapest, Osiris, 2003, 52.

[13] Ronald DWORKIN: „Vegyük komolyan a jogokat!" in HUORANSZKI Ferenc (szerk.): *Modern politikai filozófia,* Budapest, Osiris, 1998, 71–72.

[14] Jeremy BENTHAM: „Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe" in MÁRKUS György (szerk.): *Brit moralisták a XVIII. században,* (ford. FEHÉR Ferenc), Budapest, Gondolat, 1977, 680-683.

[15] FEKETE (7. j.) 188.

[16] Walter BERKA – Christiana BINDER – Benjamin KNEIHS (szerk.): *Die Grundrechte. Grund- und Menschenrechte in Österreich,* Wien, Verlag Österreich, 2019, 4.

[17] Bodo PIEROTH – Bernhard SCHLINK (szerk.): *Grundrechte Staatsrecht II.,* Heidelberg, C.F.Müller, 13.

[18] BRAGYOVA (4. j.) 22.

[19] Az 1765-ben elfogadott New York-i jogok deklarációja még az ősi jogokra hivatkozott, az 1774. évi Philadelphiai jogok deklarációja viszont már a természetjogi tanokon alapult.

[20] Louis HENKIN et al.: *Human Rights,* New York, Foundation Press, 2009, 114.

[21] Horst DREIER: „Vorbemerkungen vor Artikel 1 GG" in Horst DREIER (szerk.): *Grundgesetz Kommentar, I.,* Tübingen, Mohr Siebeck, 2013, 59.

[22] BRAGYOVA András: *Az új Alkotmány egy koncepciója,* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995, 55.

[23] A korábbi gyakorlatra hivatkozással: 3298/2014. (XI. 11.) AB határozat, Indokolás [29].

[24] FEKETE (7. j.) 183.

[25] Például: a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény (Magyarországon kihirdette *az 1969. évi 8. törvényerejű rendelet*); a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény (Magyarországon kihirdette *az 1982. évi 10. törvényerejű rendelet*); a Strasbourgban, 1987. november 26-án kelt, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény (Magyarországon kihirdette *az 1995. évi III. törvény*); a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (Magyarországon kihirdette *az 1991. évi LXIV. törvény*); a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv (Magyarországon kihirdette *a 2007. évi XCII. törvény*).

[26] Magyarországon kihirdette *az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.*

[27] Magyarországon kihirdette *az 1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.*

[28] LAMM Vanda: „Egyezségokmányok" in LAMM Vanda (szerk.): *Emberi jogi enciklopédia,* Budapest, HVG-ORAC, 2018, 118.

[29] Magyarországon kihirdette *az 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.*

[30] CHRONOWSKI Nóra et. al: „Európai Unióról szóló Szerződés 6. cikk" in OSZTOVITS András (szerk.): *Az Európai Unióról és az Európai Unió Működéséről szóló Szerződések magyarázata*, Budapest, CompLex, 2011, 45.

[31] C-29/69. Stauder kontra Stadt Ulm, ECLI:EU:C:1969:57.

[32] C-6/64. Costa kontra E.N.E.L., ECLI:EU:C:1964:66.

[33] C-11/70. Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, ECLI:EU:C:1970:114.

[34] C-4/73. Nold KG kontra Bizottság, ECLI:EU:C:1975:114.

[35] Az EUSZ 2. cikke szerint „Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbséghez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékei alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában."

[36] Az alapvető értékek „súlyos megsértésének egyértelmű veszélye" esetére a 7. cikk (1) bekezdése megelőző mechanizmust hozott léte, a 7. cikk (2) bekezdése pedig az alapvető értékek „súlyos és folyamatos megsértésének" esetére szankcionálási lehetőséget és erre vonatkozó eljárást állított fel.

[37] EUSZ 6. cikk (1) bekezdés: „Az Unió elismeri az Európai Unió Alapjogi Chartájának 2000. december 7-i, Strasbourgban 2007. december 12-én kiigazított szövegében foglalt jogokat, szabadságokat és elveket; e Charta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések."

[38] EUSZ 6. cikk (2) bekezdés: „Az Unió csatlakozik az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez. […]"

[39] A Charta 51. cikk (2) bekezdése pedig rögzíti, hogy „ez a Charta az uniós jog alkalmazási körét nem terjeszti ki az Unió hatáskörein túl, továbbá nem hoz létre új hatásköröket vagy feladatokat az Unió számára, és nem módosítja a Szerződésekben meghatározott hatásköröket és feladatokat." Az ezekkel kapcsolatos vitákhoz lásd Nóra CHRONOWSKI: „Fully Binding EU Bill of Rights for Member States" in Iulia MOTOC et al. (szerk.): *New Developments in Constitutional Law. Essays in Honour of András Sajó,* Den Haag, Eleven International Publishing 2018, 41–57; András JAKAB: „Application of the EU CFR by National Courts in Purely Domestic Cases" in András JAKAB – Dimitry KOCHENOV (szerk.): *The Enforcement of EU Law and Values: Ensuring Member States' Compliance,* Oxford, Oxford University Press, 2017, 252–262.

[40] Az Alapjogi Charta 51. cikk (1) bekezdése szerint „e Charta rendelkezéseinek címzettjei – a szubszidiaritás elvének megfelelő figyelembevétele mellett – az Unió intézményei, szervei és hivatalai, valamint a tagállamok annyiban, amennyiben az Unió jogát hajtják végre."

[41] Az Alapjogi Charta 52. cikk (3) bekezdése egyrészt kimondja, hogy „amennyiben e Charta olyan jogokat tartalmaz, amelyek megfelelnek az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményben biztosított jogoknak, akkor e jogok tartalmát és terjedelmét azonosnak kell tekinteni azokéval, amelyek az említett egyezményben szerepelnek." Másrészt rögzíti, hogy „ez a rendelkezés nem akadályozza meg azt, hogy az Unió joga kiterjedtebb védelmet nyújtson."

[42] Az Alapjogi Charta 53. cikke: „e Charta egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, mint amely szűkíti vagy hátrányosan érinti azokat az emberi jogokat és alapvető szabadságokat, amelyeket – saját alkalmazási területükön – az Unió joga, a nemzetközi jog, a tagállamok alkotmányai, illetve az Unió vagy a tagállamok mindegyikének részességével kötött nemzetközi megállapodások, így különösen az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény elismernek."

[43] Karel VASAK: „A 30-year struggle. The sustained efforts to give force of law tot he Universal Declaration of Human Rights" *UNESCO Courier* 1977, 29.

[44] A politikai részvételi jogok az embert egy politikai közösség tagjaként (egy adott ország állampolgáraként) illetik meg, így eltérnek a minden embert megillető többi szabadságjogtól. HALMAI – TÓTH (12. j.) 83.

[45] HALMAI – TÓTH (12. j.) 85–86.

[46] A harmadik generációs jogok névadójának Karel Vasak tekinthető, aki a harmadik generációs jogokat szolidaritási jogoknak nevezte *(rights of solidarity)*. VASAK (43. j.) 29.

[47] A környezethez való jog emberi jogként való elismerésének nehézségét az adja, hogy míg az emberi jogok az egyének és csoportok jogait védik, a környezetvédelem célja az élet globális fenntartása. BÁNDI Gyula: „Környezethez való jog" in SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – Alapjogok,* Budapest, Pázmány Press, 2019, 349–350. A környezetvédelmi igények peresíthetőségéhez lásd SULYOK Katalin: *Van-e jogunk a fenntarthatatlansághoz? Perstratégiák a jövő nemzedékek környezeti és klímapereiben,* Budapest, ORAC, 2025.

[48] Philip ALSTON: „A Third Generation of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Human Rights Law?" *Netherlands International Law Review* 1982/3, 315–316; Pieter Hendrik KOOIJMANS: „Human Rights – Universal Panacea? Some reflections ont he so-called human rights of the third generation" *Netherlands International Law Review* 1990, 323.

[49] Spasimir DOMARADZKI – Margaryta KHVOSTOVA – David PUPOVAC: „Karel Vasak's Generations of Rights and the Contemporary Human Rights Discourse" *Human Rights Review* 2019.

[50] BERKA – BINDER – KNEIHS (16. j.) 101–108.

[51] Herbert Küpper a német *„Schutzbereich"* fogalom fordítására a „védelmi kör" kifejezést használja, mivel a magyar „hatály" kifejezésnek jogforrástani többletjelentése van. Herbert KÜPPER: „A gyülekezési alapjog Magyarországon és Németországban" *Jura* 2008/1, 103, 6. lj.

[52] A kétféle modell részletes bemutatását és kritikáját lásd Martin BOROWSKI: *Grundrechte als Prinzipien,* Baden-Baden, Nomos, 2007, 29, 161–165. A második modell a Gertrude LÜBBE-WOLFF nevéhez fűződik. Lásd Gertrude LÜBBE-WOLFF: *Die Grundrechte als Eingriffsabwehrrechte. Struktur und Reichweite der Eingriffsdogmatik im Bereich staatlicher Leistungen,* Baden-Baden, Nomos, 1988, 27.

[53] Matthias CORNILIS: *Die Ausgestaltung der Grundrechte,* Tübingen, Mohr Siebeck, 2005, 41.

[54] Janneke GERARDS: „The European Court of Human Rights" in András JAKAB – Arthur DYEVRE – Giulio ITZCOVICH (szerk.): *Comparative Constitutional Reasoning,* Cambridge, Cambridge University Press, 2017, 249, 259.

[55] Az alapjogok szerkezete kifejezést más értelemben, az alapjogok szubjektív és objektív oldalának megkülönböztetésére használja Erdős Csaba. ERDŐS Csaba: „Alapjogi dogmatika" in BÓDI Stefánia – SCHWEITZER Gábor (szerk.): *Alapjogok,* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 75–77.

[56] HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: „Az emberi jogok korlátozása" in: HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok,* Budapest, Osiris, 2003, 108–135; SÁRI János: *Alapjogok. Alkotmánytan II.,* Budapest, Osiris, 2008, 48–52; SMUK Péter: „Alapjogi dogmatika" in SMUK Péter (szerk.): *Alkotmányjog III. Alapjogok,* Győr, Universitas-Győr, 2015, 58–66; SOMODY Bernadette et al.: *Alapjogi tanok I.,* Budapest, HVG-ORAC, 2018, 57–73; BALOGH Zsolt: „Alapjogok – Általános rész" in BALOGH Zsolt – SCHANDA Balázs (szerk.): *Alkotmányjog – Alapjogok,* Budapest, Pázmány Press, 2019, 41–68.

[57] Detlef MERTEN: „§ 56 Grundrechtlicher Schutzbereich" in Detlef MERTEN – Hans-Jürgen PAPIER (szerk.): *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, III.,* Heidelberg, C. F. Müller, 2009, 19.

[58] MERTEN (57. j.) 27–28.

[59] Böckenförde az alapjog védelmi körének általában túlságosan tág értelmezésére tekintettel a védelmi kör két alkotó elemének, a védelemre igényt tartó életszférának és a normatív garanciának az elválasztását javasolja azzal, hogy az utóbbi képezné az alapjog normatív tartalmát. Ernst Wolfgang BÖCKENFÖRDE: „Schutzbereich, Eingriff, verfassungsimmanente Schranken" *Der Staat* 2003/1, 165.

[60] Az alapjog védelmi köre tárgyi, személyi, időbeli, területi és funkcionális védelmi körökre bontható. A funkcionális védelmi kör egy speciális személyi védelmi kör, az állami feladatot ellátó

személyeket foglalja magában, akik közhatalmi jogosítványaik mellett megőrzik emberi minőségüket. MERTEN (57. j.) 67, 81–82.

[61] MERTEN (57. j.) 38.

[62] Michael SACHS: „Die Grundrechte. Vorbemerkungen zu Abschnitt I." in Michael SACHS (szerk.): *Grundgesetz. Kommentar,* München, C. H. Beck, [5]2009, 56.

[63] *Jersild v. Denmark* [GC], Judgement of 23 September 1994, no. 15890/89.

[64] *M'Bala M'Bala v. France* [GC], Judgement of 20 October 2015, no. 25239/13.

[65] BODNÁR Eszter: „17. cikk Joggal való visszaélés tilalma" in SONNEVEND Pál – BODNÁR Eszter (szerk): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja*, Budapest, HVG-ORAC, 2021, 379.

[66] Franz-Joseph PEINE: „§ 57 Der Grundrechtseingriff" in Detlef MERTEN – Hans-Jürgen PAPIER (szerk.): *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, III.,* Heidelberg, C. F. Müller, 2009, 89.

[67] Michael SACHS: „§ 39 Abwehrrechte" in Detlef MERTEN – Hans-Jürgen PAPIER (szerk.): *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, III.,* Heidelberg, C. F. Müller, 2009, 56.

[68] SACHS (67. j.) 57–58; PEINE (66. j.) 94–97.

[69] PEINE (66. j.) 97–98.

[70] BVerfGE 105, 279 (301).

[71] A Halmai és Tóth szerzőpáros értelmezésében a jogkorlátozási klauzula az alapjog korlátozásának lehetőségeit tartalmazó általános vagy speciális szabályt jelent, amely az alapjogok korlátozásának lehetséges indokait általános módon vagy egyes alapjogok vonatkozásában írja elő. A jogkorlátozási klauzula ebben az értelemben a jogkorlátozás tartalmi követelményeinek megállapítására korlátozódik. HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: „Az emberi jogok korlátozása" in HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok,* Budapest, Osiris, 2003, 124. Pozsár-Szentmiklósy Zoltán az alapjog-korlátozási klauzula kifejezést használja az alapjogkorlátozásra felhatalmazást adó előírásokra. POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: *Alapjogok mérlegen. Az általános alapjogi tesztek dogmatikája,* Budapest, HVG-ORAC, 2016, 22–23.

[72] Detlef MERTEN: „§ 68 Verhältnismäßigkeitsgrundsatz" in Detlef MERTEN – Hans-Jürgen PAPIER (szerk.): *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, III.,* Heidelberg, C. F. Müller, 2009, 539–540.

[73] Sajó András az alapvető jogok korlátozási lehetőségeit vizsgálva a német alkotmányban a tartalmi megszorítás, illetve a felhatalmazás törvényi korlátozásra kifejezést használja. SAJÓ András: „A »láthatatlan alkotmány« apróbetűi. A magyar Alkotmánybíróság első ezerkétszáz napja", *Állam- és Jogtudomány* 1993/1–2, 60–61. Ezek helyett a törvényi fenntartás kifejezést használom, mivel ez jobban kifejezi annak lényegét: az alkotmány azzal a fenntartással biztosít bizonyos alapjogokat, hogy azokat a törvényalkotó korlátozhatja. A korlátozás módjára és indokaira vonatkozóan a törvényi fenntartáshoz kapcsolódó jelző (egyszerű vagy minősített) ad iránymutatást.

[74] Az EJEE-nek a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadságot biztosító rendelkezése (9. cikk) a közbiztonságot, közrendet, közegészséget, az erkölcsöket, valamint mások jogainak és szabadságának védelmét nevesíti a korlátozás lehetséges okaként. A magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog (8. cikk), a véleménynyilvánítás szabadsága (10. cikk), a gyülekezés és egyesülés szabadsága (11. cikk), valamint a mozgásszabadság (negyedik kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikk) szerepel a nemzetbiztonság is a lehetséges okok között, a véleménynyilvánítás szabadságánál pedig a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása. Ezen túlmenően az EJEB gyakorlata a jogkorlátozás legitim okának ismerte el az államok nemzeti hagyományait, alkotmányos identitását. SCHANDA Balázs: „9. cikk. Gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság" in SONNEVEND Pál – BODNÁR Eszter (szerk.): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja,* Budapest, HVG-ORAC, 2021, 241.

[75] Thorsten KINGREEN – Ralf POSCHER: *Grundrechte, Staatsrecht, II.,* Heidelberg, C. F. Müller, 2021, 109.

[76] POZSÁR-SZENTMIKLÓSY (71. j.) 28.

[77] Jakab hat, az alapjogi dogmatikában létező alternatívát mutat be: 1. arányossági teszt a szűk értelemben vett arányosság vizsgálata nélkül; 2. az alapjogok lényeges tartalmának védelme; 3. az alapjogok mint abszolút védelmet élvező specifikus parancsok és tilalmak gyűjteménye; 4. az alapjogok mint adu ászok; 5. *Wednesbury unreasonableness* (önkényességi teszt); *tiered scrutiny* (az Amerikai Egyesült Államok alapjogi dogmatikájában kidolgozott három különböző erősségű teszt, amely nem igényel arányossági mérlegelést). András JAKAB: „Sechs Alternativen zur Verhältnismäßigkeitsprüfung in der Grundrechtsdogmatik" *Europäische Grundrechte-Zeitschrift* 2024, 204–218.

[78] Alkotmány 8. § (2) bekezdés: „Alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat kizárólag alkotmányerejű törvény állapíthat meg."

[79] Alkotmány 8. § (3) bekezdés: „Alapvető jog gyakorlása csak alkotmányerejű törvényben megállapított olyan korlátozásnak vethető alá, amely az állam biztonsága, a belső rend, a közbiztonság, a közegészség, a közerkölcs vagy mások alapvető jogainak és szabadságának a védelme érdekében szükséges."

[80] GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: „8. § Alapjogok korlátozása" in JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja, I.,* Budapest, Századvég, 2009, 413; GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: „Régi/új kiindulópontok a magyar alapjogkorlátozási rendszer és gyakorlat értékeléséhez" *Közjogi Szemle* 2024/1, 4.

[81] Például az Alaptörvény IX. cikk (4) és (5) bekezdése a véleménynyilvánítás szabadságával szembeni korlátként kifejezetten nevesíti mások emberi méltóságát, illetve a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának megsértését.

[82] Az általános alapjogi teszt mellett az Alkotmánybíróság speciális teszteket is kidolgozott. Lásd GÁRDOS-OROSZ 2009 (80. j.) 427.

[83] Az Alaptörvény hatályba lépését követően a korábbi gyakorlatot a 3009/2012. (VI. 21.) AB határozat erősítette meg. {Indokolás [52]}.

[84] A 997/B/2005. AB határozat, ABH 2008, 3136, 3144; 3076/2015. (IV. 23.) AB végzés, Indokolás [23]; 24/2014. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [122]–[124].

[85] Koen LENAERTS – José A. GUTIÉRREZ-FONS: *Az Európai Unió Bíróságának jogértelmezési módszerei,* Budapest, (ford. LUKÁCS Adrienn – ORBÁN Endre – SIMON Emese Réka), Budapest, HVG-ORAC, 2022, 131–132.

[86] Az Alkotmánybíróság gyakorlatából erre példa a vagyonnyilatkozat-tételi kötelezettségről szóló 21/1993. (IV. 2.) AB határozat (ABH 1993, 172, 175). A szakirodalomban ezt az álláspontot képviselte: SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon,* Budapest, Osiris, 2001, 393; ÁDÁM Antal: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás,* Budapest, Osiris, 1998, 55–56. Kritikáját lásd GYŐRFI Tamás: *Az Alkotmánybíráskodás politikai karaktere. Értekezés a magyar Alkotmánybíróság első tíz évéről,* Budapest, INDOK, 83. Hasonlóan: POZSÁR-SZENTMIKLÓSY (71. j.) 219.

[87] 56/1995. (IX. 15.) AB határozat. VÖRÖS Imre alkotmánybíró párhuzamos indokolása ABH 1195, 260, 274.

[88] A relatív teória megjelenésére példa a Karlsson ügy. C-292/97. Karlsson és társai, ECLI:EU:C:2000:202, 45. Az abszolút teória megjelenésére példa a Digital Rights és társai ügy. C-293/12. és C-594/12. Digital Rights Ireland Ltd kontra Minister for Communications, Marine and Natural Resources és társai és Kärntner Landesregierung és társai egyesített ügyek, ECLI:EU:C:2014:238, 39–40.

[89] Steve PEERS – Sacha PRECHAL: „Article 52 – Scope and Interpretation of Rights and Principles" in Steve PEERS – Tamara HERVEY – Jeff KENNER – Angela WARD (szerk.): *The EU Charter of Fundamental Rights: A Commentary,* Oxford, Hart Publishing, 2021, 1634.

[90] Sebastian GRAF VON KIELMANSEGG: „Grundfälle zu den allgemeinen Grundrechtslehren" *JuS* 2009/1, 20.

[91] Hans D. JARASS: „§ 38 Funktionen und Dimensionen der Grundrechte" in Detlef MERTEN – Hans-Jürgen PAPIER (szerk.): *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, II.,* Heidelberg, C. F. Müller, 2006, 626.

[92] Georg JELLINEK: *System der subjektiven öffentlichen Rechte,* Tübingen, J. C. B. Mohr, 1919, 87, 94.

[93] JARASS (91. j.) 627.

[94] Klaus STERN: „§ 109 Idee und Elemente eines Systems der Grundrechte" in Josef ISENSEE – Paul KIRCHHOF: (szerk.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland, V.,* Heidelberg, C. F. Müller, 2000, 70.

[95] Janneke GERARDS: *General principles of the European Convention on Human Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 2023, 212–214.

[96] GERARDS (95. j.) 222–223.

[97] Michael KLOPFER: „§ 43 Einrichtungsgarantien" in Detlef MERTEN – Hans-Jürgen PAPIER (szerk.): *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, II.,* Heidelberg, C.F. Müller, 2006, 933, 939–955.

[98] Eberhard SCHMIDT-AßMANN: „§ 45 Grundrechte als Organitaions- und Verfahrensgarantie" in Detlef MERTEN – Hans-Jürgen PAPIER (szerk.): *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, II.,* Heidelberg, C. F. Müller, 2006, 994–995.

[99] Például a *Grundgesetz* a szabadságjogok részletes és kimerítő szabályozásával szemben – a weimari Birodalmi Alkotmány betarthatatlannak bizonyult ígéretei miatt – nem tartalmaz szociális jogokat. Wolfgang RÜFNER: „§ 40 Leistungsrechte" in Detlef MERTEN – Hans-Jürgen PAPIER (szerk.): *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, II.,* Heidelberg, C. F. Müller, 2006, 680–681, 694.

[100] GERARDS (95. j.) 194.

[101] GERARDS (95. j.) 174–175.

[102] TÖRÖK Bernát: „2. cikk. Élethez való jog" in SONNEVEND Pál – BODNÁR Eszter (szerk.): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja,* Budapest, HVG-ORAC, 2021, 27–35.

[103] GERARDS (95. j.) 192–193.

[104] TÖRÖK (102. j.) 35–39; Török Bernát: „3. cikk. Kínzás tilalma" in Sonnevend Pál – Bodnár Eszter (szerk.): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja,* Budapest, HVG-ORAC, 2021, 60.

[105] GERARDS (95. j.) 198–203.

[106] A *Drittwirkung* fogalmat Ipsen alkotta meg [lásd Hans-Peter IPSEN: „Gleichheit" in Franz L. NEUMANN – Hans Carl NIPPERDEY – Ulrich SCHEUNER (szerk.): *Die Grundrechte, II.,* Berlin, Duncker&Humblot, 1954. 143.] A „Drittwirkung" (harmadik személlyel szembeni hatály) fogalom – a zárójelben feltüntetett magyar fordítással – a magyar szakirodalomban is megjelent. HALMAI – TÓTH (12. j.) 100. Gárdos-Orosz a jogirodalom által használt terminológia egységesítésének céljával bevezette a horizontális hatály fogalmát. GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: *Alkotmányos polgári jog? Az alapvető jogok alakalmazása a magánjogi jogvitákban,* Budapest–Pécs, Dialog Campus, 2011, 15–16.

[107] Hans Carl NIPPERDEY: *Grundrechte und Privatrecht,* Krefeld, Scherpe, 1961, 13–17. Nipperdey a német Szövetségi Munkaügyi Bíróság (BAG) elnöke az alapjogok magánjogi viszonyokban való széleskörű érvényesülését vallotta, amely mind a mai napig meghatározó befolyást gyakorol a BAG

gyakorlatára.

[108] Günter DÜRIG: „Grundrechte und Zivilrechtsprechung” in Theodor MAUNZ (szerk.):*Festschrift für Hans Nawiasky,* München, 1956, 157, 176-190.

[109] BVerfGE 7, 198 (205) – Lüth ítélet.

[110] Paulic v. Croatia, Judgement of 22 October 2009, no. 3572/06, para 42.

[111] 3/2015. (II. 2.) AB határozat, Indokolás [18].

[112] A német szakirodalom az egyszerű jog *(einfaches Recht)* kifejezést használja.

[113] BVerfGE 39, 1 (45) – első abortusz határozat.

[114] A közvetett hatály és a védelmi kötelezettség tanának *(Schutzpflichtenlehre)* egymáshoz való viszonyát a német szakirodalom különbözőképpen értékeli. A védelmi kötelezettség dogmatikai konstrukciójának egyes prominens támogatói elutasítják a horizontális hatály bevonását a védelmi kötelezettség értelmezésébe. A módosult dogmatikai alap kritikájához lásd: GÁRDOS-OROSZ 2009 (80. j.) 59–61.

[115] A német Szövetségi Alkotmánybíróság a szükséges mértéken aluli védelmet *(Untermaßverbot)* vezette be mérceként, amely nagyon hasonlít a „fordított arányossági vizsgálathoz”: „A szembenálló jogtárgyakra tekintettel lévő, megfelelő védelem szükséges; fontos, hogy mint olyan hatékony legyen. A törvényalkotó által hozott intézkedéseknek elegendőnek kell lenniük a megfelelő és hatékony védelemhez [BVerfGE 88, 203 (254)].”

[116] 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 258, 262–264. Gárdos-Orosz szerint a védelmi kötelezettségnek két része van: egyrészt tevőlegesen biztosítja az állam az alapvető alanyi jog érvényesülését, másrészt az állam az alapvető jogot mint alkotmányos érték érvényesülését manifesztáló jogintézményt védi. GÁRDOS-OROSZ 2009 (80. j.) 82.

[117] 52/1997. (X. 14.) AB határozat, ABH 1997, 331, 344. Utalással a média különböző fajtáival szembeni alkotmányossági követelményeket megfogalmazó 37/1992. (VI. 10.) AB határozatra (ABH 1992, 227). Ebben a határozatban azonban az állami szervektől és az egyes társadalmi csoportoktól való szabadság követelménye, azaz a sajtószabadság beavatkozást elhárító funkciója és a harmadik személyekkel szembeni védelmi funkciója nem válik szét (ABH 1992, 227, 231).

[118] 3145/2018. (V. 7.) AB határozat, Indokolás [70].

[119] Az EJEB az EJEE 8–11. cikkei sérelmének vizsgálata során alkalmazza a méltányos egyensúly *(fair balance)* tesztet. Az EJEE 2. és 3. cikkének vizsgálata során az észszerű ismeretek és eszközök vizsgálata *(reasonable knowledge and means)* tesztet alkalmazza. Sok esetben azonban a EJEB elsősorban az értelmezés általános elveire, például a hatékonyságra és az evolutív értelmezésre támaszkodik, hogy alátámassza egy új pozitív kötelezettség elfogadását. GERARDS (95. j.) 177–188.